

T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI
YENİLEVENT / İSTANBUL

BALKAN HARBİ

BALKAN HARBİ PANELİ BİLDİRİLERİ

İSTANBUL-2016

BALKAN HARBİ PANELİ

15 ŞUBAT 2016

DÜZENLEME KURULU

P.Kur.Alb. Ertan İNALTEKİN

Hv.Svn.Kur.Alb. Ruhi BAĞÇIVAN

Öğ.Yb. Levent EVREN

P.Kur.Bnb. Ahmet Serdar TOPALCA

P.Yzb. Mustafa Alper ŞENGÖREN

J.Mly.Yzb. Musa DEMİRTAŞ

P.Yzb. Mahmut ERTAŞ

İsth.Yzb. Murat ATMACA

P.Yzb. Kenan KESKİN

J.Mu.Yzb. Muzaffer ŞATIROĞLU

EDİTÖR

P.Kur.Alb. Mehmet ÜNLÜ

Öğ.Yb. Levent EVREN

P.Yzb. Kenan KESKİN

BASKI

Harp Akademileri Basımevi

YAZIŞMA ADRESİ

Harp Akademileri Komutanlığı Kara Harp Akademisi

YENİLEVENT/İSTANBUL

Telefon: 0 212 398 01 00-3287

Belgegeçer: 0 212 398 01 45

BALKAN HARBİ'NDE TÜRK ORDUSUNDA MORAL

Volkan MARTTİN¹

1. Giriş

Harp tarihi için disiplinler arası çalışmalar önemlidir. Kamu yönetiminin sosyo-psikolojik yaklaşımının konularından olan moral ve etkileri bu bağlamda tarihsel süreç içerisinde değerlendirilmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi serisinde ayrı bir başlık olarak ele alınan "Moral ve Disiplin Durumu" konusunun yeniden gözden geçirilmesi ve bazı hususların ikmalî günümüz harp tarihi yazıcılığı açısından gereklidir. Bu gerekliliğin nedenleri arasında yeni belge ve bilgilerin ortaya yeniden değerlendirilmesi vardır. Özellikle Osmanlı Devleti ordusu ile çağdaş orduların aynı hususlardaki durumlarının karşılaştırılması ciddi eserlerin gündemini teşkil etmektedir. Ulrich Bröckling'in "Disiplin" adlı eserinde Prusya ordusu ekseninde, "Askerî İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi" işlenmektedir.² Bröckling'in tespitleri, Türk ordusunun Balkan Savaşları esnasındaki moral durumunun yeniden değerlendirilmesine imkân tanıması bakımından önemlidir. Bu sebeple çalışmada bir taraftan, Balkan Savaşları esnasında Türk ordusunda moral ve disiplin hususları ele alınırken, diğer taraftan Bröckling'in tespitleriyle karşılaştırmalar yapılarak bir değerlendirme ortaya konulmuştur.

2. Moralin Tanımı ve Anlamı

Eski Türkçede kuvve-i maneviye olarak tabir edilen moral kelimesinin Türk Dil Kurumunun hazırladığı Türkçe sözlüğündeki karşılığı, "*bir insanın ruhsal gücü, manevi güç, maneviyat*"tır.³ Aslında moral, tanımlanması ve etkisinin ölçülmesi oldukça zor sosyal ve psikolojik bir

¹ Yrd.Doç.Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

² Ulrich Bröckling, *Disiplin: Askerî İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, İkinci Basım, Ayrıntı Yay., İstanbul 2008.

³ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, C. 2, 9. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, s. 1576; Latince mores kökünden Fransızca'ya intikal eden morale kelimesinin üç anlamı vardır: 1. Çeşitli güçlükler, tehlikeler, karşısında inanç ve ahlâkî değerlere bağlılıktan doğan dayanma gücü, ruh kuvveti, mânevîyât; 2. Ahlak ilmi, ahlak; 3. Ahlak ve maneviyatla ilgili, ahlaki. Nuri Bilgin, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü: Kavramlar, Yaklaşımlar*, İkinci Basım, Bağlam Yay., Ankara 2007, s. 249; İlhan Ayverdi, *Asırlar Boyu Târîhi Seyri İçinde Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, C.2, 3. Baskı, Kubbealtı Yay., İstanbul 2008, s. 2121.

kavramdır.⁴ Ancak basit olarak bir insana veya bir insan topluluğuna “*hâkim olan iklim veya atmosfer*” olarak tanımlanabilir.⁵

Moralin toplumda insan davranışlarını düzenleyen kurallar bütünüdür ifade ediyor olmasından hareketle ordu için moralin disiplin başta olmak birden çok anlamı barındırdığı söylenebilir.⁶ Bu anlamlandırma sırasında “*zaman, mekân, imkân*” üçlemesine dikkat edilmelidir. Bu üçlemeye göre büyük değişkenlik arz eden moral olgusunun Balkan Savaşları sırasında sonucu etkileyecek boyutlara eriştiğini söylemek mümkündür.

Balkan Savaşlarının yenilgi ile sonuçlanmasının nedenleri başlıklar olarak sıralandığında moral gücüne (ruh-ı maneviyeye⁷) de bir madde ayrılmaktadır.⁸

Balkan Savaşlarına gidilen süreçte ordunun kuvve-i maneviyesini doğrudan etkileyen huzursuzluğun zahirden öte derin sebeplerden kaynaklandığı söylenebilir.⁹ Bu süreçteki teşkilat yapısı gereğince çeşitli subay sınıflarının ayrı garnizonlarda yer alması, sınıflar arasındaki iletişim ve ortak çalışma imkânını ortadan kaldırmıştır. Bu kopukluğun aynı sınıf personeli arasında da yaşandığı kayıt edilmektedir. Süvari ve topçu sınıflarının durumunun piyade sınıflarına göre nispeten daha iyi olmasının arkasında bu sınıfların bir kışla içinde derli toplu bulunmaları vardır.¹⁰ Ancak burada kaydetmek gerekir ki; böylesine farklı yapılar sergileyen askerî sınıflar Balkan Savaşları sırasında yapılan sevkியatta Alman sisteminin aynen uygulanması çabasıyla birbirine karıştırılmıştır.¹¹

⁴ Erol Eren, *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, Yedinci Bası, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2001, s.197.

⁵ Eren, *age.*, s. 197.

⁶ Nuri Bilgin, *age.*, s. 249.

⁷ Suat Zeyrek, “I. Balkan Savaşı Öncesinde Osmanlı Askerinin Talim-Terbiyesi ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID)*, 1/1, (2012), s. 294.

⁸ Ömer Seyfettin, *Balkan Harbi Hatıraları*, Haz: Tahsin Yıldırım, Dün Bugün Yarın Yay., İstanbul, 2011, s. 99.

⁹ Raif Yasar ve Hüseyin Kabasakal, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Osmanlı Devri (1912-1913)*, Cilt: III, Kısım: 2 (Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı), İkinci Baskı, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993, s. 82.

¹⁰ Yaşar ve Kabasakal, *age.*, s. 82.

¹¹ Zeyrek, *age.*, s. 285; Ahmet Bedevî Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2010, s. 582; A. [Ali İhsan Sabis], “Balkan Savaşı'nda Neden Bozguna Uğradık?”, *100. Yıl Anısına Balkan Savaşları*, Çev: Hülya Toker, Alfa Yay., İstanbul 2012, s. 61.

3. Moral Üzerine Tarihsel Karşılaştırmalar

Balkan Savaşları'nı işleyen Fransız basını, bu savaşları hem siyaseten hem de askerî teçhizat yönünden bir Alman-Fransız çekişmesi olarak ele almıştır.¹² Sıkı kurallara bağlı olan Alman ekolü karşısında; esnekliği ve pratikliği öngören Fransız ekolünün karşı karşıya geldiği yer Balkanlar olmuştur.¹³

Prusya'ya özgü itaat etme mekanizmalarının Osmanlı Devleti'ne ihraç edildiğini söylemek mümkündür.¹⁴ Prusya'da askerî sistem ve sosyal yapının birbirine bağlı olması dolayısıyla köklü değişimler için bunlardan birinde değişimin yaşanması gerekmektedir. Bu durum tıkanıklıklara sebebiyet vermekle birlikte reformların gerçekleştirilmesini de zorlaştırmıştır. Jena ve Auerstedt yenilgileriyle 1806 yılında bu tıkanıklıkların acı manzaralarını açıkça gören Prusya, reform konusundaki katılığından vazgeçmiştir. Ancak bu savaşlar sırasındaki Prusya'nın durumu Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları sırasındaki durumu ile benzerlikler arz etmektedir: 1806 yılında yaşlı üyelerden oluşan Prusya Genelkurmay heyetinin karar vermekteki zayıflığı ve taktik geliştirmedeki yetersizliği nedeniyle birliklerin büyük kısmının subaylar dâhil olmak üzere firar etmeleri, direnmeden teslim olmaları, kale komutanlarının düşmana sadakatlerini bildirmek için adeta yarışa girmeleri oldukça dikkat çekicidir.¹⁵

¹² Müfid Şemsi, *Şemsi Paşa, Amavudluk ve İttihad-Terakki*, Haz: Ahmed Nezh Galitekin, Nehir Yay., İstanbul 1995, s.110; "Fransız Gözüyle Savaşın Çıkarılacak Dersler" (Lectures Pour Tous), *Yüz Yıl Sonra Balkan Savaşları*, Haz: Mesut Yaşar Tufan-İzzeddin Çalışlar, II. Basım, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2012, s. 51-55.

¹³ Verdiği emirler nedeniyle çokça şikâyet edilen Halepli Zeki Paşa, yıllar sonra zaferin kazanılmamasında kendisinin askerî kurallara çok bağlı olmasından dolayı duyduğu pişmanlığını itiraf edecektir. İzzettin, "Yenilginin Başlangıcı, Hezimetin Nedenleri", s. 36; I. Ferik Zeki (Kolaç), "Vardar Ordusu Kumandanının Pişmanlığı", *Yüz Yıl Sonra Balkan Savaşları*, Haz: Mesut Yaşar Tufan-İzzeddin Çalışlar, II. Basım, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2012, s. 46.

¹⁴ Brökling, *age.*, s. 19; Osmanlı Devleti'nde Almanca'dan çevrilen bir geri hizmet talimatnamesini "anlatan, anlayan, yürütülebilen" kimsenin olmadığı kayıt edilmektedir. Bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, IX. Cilt (İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı 1908-1918), 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 307; Zeyrek, "Osmanlı Askerinin Talim-Terbiyesi", s. 284.

¹⁵ Brökling, *age.*, s. 142; Sefaletten kaynaklanan ümitsizliğin bir sonucu olarak direnmeden düşmana teslim olma olaylarına rastlanılmaktadır. Karal, *Osmanlı Tarihi*, IX, s. 308; Sırp Ordusuna karşı ne şekilde karşılık verileceğine dair Başkomutanlık karargâhının suskunluğu, karargâhın ne yapacağını bilmediğine vehmedilmiş; bu durum ordunun moralini sarsmıştır. Karal, *Osmanlı Tarihi*, IX, s. 318; 17 Kasım 1912 günü 39. Alay 3. Tabur'a mensup "Zavallı, maneviyatsız kalan askerler"ine siperlerini terk etmeleri ve geriye çekilmeleri emri verildiğinde adeta bir zafer sevinci içinde buna girişmişlerdir. Ömer Seyfettin, *Balkan Harbi Hatıraları*, s. 139.

19. yüzyılın başında bu yaşananlar, Prusya'da reformcu subayları harekete geçirerek, “ulusal coşku ile askerî disiplini” özdeşleştirme hedefine yönlendirmiştir.¹⁶

Prusya'daki bu gelişmeler karşısında Osmanlı ordusunun II. Meşrutiyet'ten önceki dönemde ihmale uğradığı; bunun bir sonucu olarak Balkan Savaşları arifesinde Osmanlı askerinin moral ve eğitim bakımından Bulgar askerinin gerisinde olduğu arşiv kayıtlarınca tespit edilmiştir.¹⁷ II. Abdülhamid döneminde orduda bozulma belirtileri ortaya çıkmıştır. Bunun nedenleri arasında maaşların düzenli ödenmemesi, dağıtılan ekmeclere özen gösterilmemesi, askerî binaların eskiliği ve eksikleri sayılabilir.¹⁸

Bulgarlara karşı savaşılamayacağını açıkça ifade eden fakat daha sonra Doğu Ordusu Komutanı tayin edilen Mabeyn'den yetişme¹⁹ Abdullah Paşa'nın “*Balkan Harbi Hatirâtı*”nda yer alan “*Ordunun Zaaf-ı Manevîsi*” başlığı altında ifade ettiği hususlar önem arz etmektedir. Burada, Osmanlı ordusuna II. Meşrutiyet'ten itibaren önceki devirlere göre daha önem verildiği dile getirilmektedir. Aynı yerde, subayların siyasetle meşgul olması, şahsî çekişmeler içinde bulunması gibi sebeplerle Balkan Savaşlarında sıkı bir “*inzibâtın*” sağlanamadığı; eğitimi eksik, alet-edevatı kırık, çekişmelerle yıpranmış bir ordu ile savaşa girildiği açıkça ifade edilmektedir.²⁰

4. Osmanlı Ordusundaki Subayların Moral Durumu

Avrupa'da askerî yönetimin subaylar konusunda endişesi olmamıştır. Bunun nedenleri arasında subayların soylu kökeni, sadakat anlayışları, şeref mahkemeleri gibi subay birliği ruhunu ayakta tutan hususlar vardır.²¹ Ancak Osmanlı Devleti ordusunda subaylar tek örnek olmamışlardır.²² Osmanlı Devleti'nde de subaylar arasında liyakatine göre yükselenlerin yanında “*Zadegân*” zümresi mensubu subayların varlığının

¹⁶ Bröckling, *age.*, s. 147.

¹⁷ *Harp Tarihi Arşivi*, D. 2, G.22, Ds. 194-195, S. 49'dan naklen Reşat Hallı, *Balkan Harbi (1912-1913)*, Cilt: I (Harbin Sebepleri, Askerî Hazırlıklar ve Osmanlı Devleti'nin Harbe Girişi), Gnkur. Basımevi, Ankara 1970, s. 149.

¹⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VIII. Cilt (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907), 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s. 369; Ali İhsan Sabis, *age.*, s. 22.

¹⁹ Karal, *Osmanlı Tarihi*, IX, s. 306, 309.

²⁰ *1328 Balkan Harbi'nde Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa'nın Balkan Harbi Hâtirâtı*, Haz: Tahsin Yıldırım-İbrahim Öztürkçü, Dün Bugün Yarın Yay., İstanbul 2012, s. 84-85.

²¹ Bröckling, *age.*, s. 174.

²² Ali İhsan Sabis, *age.*, s. 70.

yanında padişahın takdiriyle terfi alan subayların aynı cephede savaşması subaylar arasında huzursuzluk ve moral bozukluğuna sebebiyet vermiştir.²³

Ancak Osmanlı Devleti'nde II. Abdülhamid döneminin bir etkisi olarak askerî liyakatte “*askerlikte yetenekli olmak, iyi talim görmek*” yerine “*politik bakımdan güvenilirlik*”²⁴ esasının dikkate alınmasının doğal sonucu olarak Balkan faciası yaşanmıştır. Subayların meslekî anlamda bir adanmışlık ve fedakârlık derecesine yükselmelerine engel olan unsur tayin ve terfi işlemlerinin “*sağlam usul ve esaslara*” bağlanmamış olmasıdır.²⁵ “*Şahsi ve keyfi takdir*”ler ordunun işleyişine zarar verecek boyuta ulaşmıştır.

Literatürde yer alan bir örneği burada tekrar etmek gerekirse; askerlik yönünden bilgisiz ve yeteneksiz birinin Jandarma Başçavuşluğundan, Ferikliğe yükselmesi ve Balkan Savaşlarında Kolordu Komutanlığı yapmasıdır.²⁶

Öte yandan subay kadroları için “*Tasfiye-i Rütüb*” uygulaması, Romalıların lejyonlarını tırpanlama ile terbiyesine benzetilebilir. Bu usulde lejyonun birlik ve beraberliğine dikkat edilmektedir. Tasfiye-i Rütüb uygulamasının hedefinde özellikle II. Abdülhamid döneminde haksız, liyakatsiz terfi ettirilenler vardır. Fakat bu keskin uygulama ordu ve halk içinde hoşnutsuzların artmasına sebep olmuştur. Bu hoşnutsuzluğun bir sonucu olarak ordu içine sirayet eden siyasi hizipleşme emir-komuta hiyerarşisini geri dönülmez bir şekilde bozmuştur.²⁷

Hâlbuki 1839 Prusya Hizmet Yönetmeliği Taslağı'nda “*Askerlerin herhangi bir politikaya sahip olması yasaktır, onun sadece subaylarına itaat etmesi mecburidir*” denilirken politikadan uzak durma emri, yüksek rütbedeki askerleri de kapsamaktadır. Politikada partilerin çekişmesi söz konusu iken ordunun iç çekişmeden uzak bir bütünlük göstermesi

²³ Yasar ve Kabasakal, *age.*, s. 82-83; İbrahim Artuç, *Balkan Savaşı*, Kastaş A.Ş. Yay., İstanbul 1988, s. 104; Hallı, *age.*, s. 150; Zeyrek, *age.*, s. 289.

²⁴ Prusya'da benzer bir yaklaşım İmparator I. Wilhelm döneminde takip edilmiştir. Brökling, *age.*, s. 179.

²⁵ Karal, *age.*, s. 370.

²⁶ Yasar ve Kabasakal, *age.*, s. 83.

²⁷ Yasar ve Kabasakal, *age.*, s. 84.

gerekmektedir. Bu sağlanan bütünlüğün tanıdığı tek dünyevi iradenin hükümdar olması da istenilmektedir.²⁸

Bu durumda askerin bir efendisi vardır ve komuta birliği bu sayede sağlanmıştır. Fakat 19. yüzyılın ortalarında Prusya'da askerî, kral ve anayasaya hizmet etme zorunluluğunun komuta birliğini bozarak "*emir-komuta hiyerarşisi*"nden yoksun bırakılan ordunun hareket edemez hale geldiği ifade edilmektedir.²⁹

Bu durumun Osmanlı Devleti'ndeki yansıması olarak; II. Meşrutiyet'in ilanı, 31 Mart Olayı ve II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesi sürecinin komuta birliğini sarsıcı etkisidir ki en acı şekilde Balkan Savaşları'nda görülmüştür.³⁰ Osmanlı Devleti'nde Yeni Osmanlılar ile başlayan akımın Meşrutiyet Dönemi takipçileri Padişah otoritesi³¹ yerine "*vatan ülküsü*"nü ikame edemeden Balkan Savaşları patlak vermiştir.³² Avrupa-i Osmaniye'nin kaybının İstanbul'da "*lakaydi*" bir tavırla karşılanmasının nedeni, bu ülkünün zihinlere ve kalplere nakşedilememesidir.³³

Balkan Savaşları sırasında subay kadrosu içinde siyasi görüş ayrılıkları, II. Abdülhamid döneminin ilk yıllarında teşvik edilen orduda yüksek moral ve birliğin temini çabalarını sonuçsuz bırakmıştır.³⁴

Her ne kadar İttihat ve Terakki tarafından 1912 yılının Haziran ayı sonunda askerlik ile siyasetin ayrılması hakkında kanunun Askerî Ceza Kanunu'na ilave edilmesi tasarısı meclise getirilmişse de beklenilmeyen

²⁸ Brökling, *age.*, s. 181.

²⁹ Brökling, *age.*, s. 186; Mesut Uyar ve Edward J. Erickson, *Osmanlı Askerî Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2014, s. 441.

³⁰ Artuç, *age.*, s. 106.

³¹ Meşrutiyet'i ilânından bir hafta sonra Üçüncü Ordu adına bir grup, Serez ve Drama'dan Edirne'ye gelmişler; yapılan karşılaşmada gruptan "Padişahım çok yaşa" yazılarının taklarda asılı olduğunu gören genç subaylardan Ruşen Bey, bu levhaların kaldırılması uyarısında bulunmuş; hatta kendi kılıcı marifetiyle bu levhayı parçalamıştır. Edirne'de yaşanan bu hadise tarihteki bir diğer "Edirne Olayı"dır. Mizancı Mehmed Murad, *Hürriyet Vadisinde Bir Pençe-i İstibdad*, Haz: Ahmed Nezh Galitekin, Nehir Yay., İstanbul 1997, s. 81, 130.

³² Müfid Şemsi, *age.*, s. 100-101.

³³ Karal, *age.*, s. 373.

³⁴ Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, İkinci Cilt, E Yay., İstanbul 1983, s. 352.

bir muhalefetle karşılaşılmış, neticede 2 Temmuz günü kanun tasarısı kabul edilmiştir. Böylece hukuken ordu ile siyaset birbirinden ayrılmıştır.³⁵

Moltke tarafından formalize edilen “*yukarıdan aşağıya otorite, aşağıdan yukarıya itaat*”e dayalı askerî disiplin,³⁶ “*alaylı mektepli tartışmaları*” olarak literatüre geçen çekişmeler nedeniyle zayıflamıştır.³⁷ Özellikle harp okulundan talimatnameyi okuduğu zaman anlamayan subayların yetişmesi, bu alaylı-mektepli çekişmesini hararetlendirmiştir.³⁸

Bu alaylı-mektepli çekişmesi paralelinde disiplin zafiyetinin en açık örnekleri olarak subayların komuta edecekleri erlerle birlikte kahvehanelerde oturup kâğıt oynamaları, ticaret yapması sayılabilir.³⁹

Subaylardaki moral gücünü gösteren başka bir hatıra ise 38. Alaydan Yüzbaşı Şevket’in intiharıdır. Herkesin şaşkınlık içinde ne yapacağını bilemediği bu açlık, perişanlık ve düzensizlikte “*hâl ve mevki o kadar tahammül olunmaz derece*”ye gelmektedir ki Yüzbaşı Şevket gibi intihar etmek isteyen subayların varlığı aynı hatıradaki kaydedilmektedir.⁴⁰

Hizmette kesin dakiklik, kayıtsız şartsız itaat; çok ufak dahi olsa görevin itina ile yapılması, devletin çıkarlarını her şeyin üstünde tutma gibi özellikler eğitimin ürünleridir.⁴¹ Bu eğitim her şeyden önce eğitmen personelin varlığı ve niteliği ile ilişkilidir.⁴²

³⁵ Karal, *age.*, s. 168; Zira Orduya dayanan siyasetçilerin varlığı da göz önünde tutulmalıdır. Müfid, *age.*, s. 35.

³⁶ Brökling, *age.*, s. 223.

³⁷ Yasar ve Kabasakal, *age.*, III/2, s. 82; Artuç, *age.*, s. 103; Zeyrek, “Osmanlı Askerinin Talim-Terbiyesi”, s. 289; Erkân-ı Harp Yüzbaşı İzzettin (Çalışlar), “Yenilginin Başlangıcı, Hezimetin Nedenleri”, *Yüz Yıl Sonra Balkan Savaşları*, Haz: Mesut Yaşar Tufan-İzzeddin Çalışlar, II. Basım, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2012, s. 25.

³⁸ Ali İhsan Sabis, *age.*, s. 68.

³⁹ Hallı, *age.*, s. 150; Tüccarzade İbrahim Hilmi, “Balkan Savaşı’nda Neden Bozguna Uğradık?” (Yayıncının İlavesi), *100. Yıl Anısına Balkan Savaşları*, Çev: Hülya Toker, Alfa Yay., İstanbul, 2012, s. 91.

⁴⁰ Ömer Seyfettin, *age.*, s. 131.

⁴¹ Brökling, *age.*, s. 19.

⁴² Karal, *age.*, s. 370.

5. Moral ile Askerî Eğitim İlişkisi

Askerî eğitimin hedefinde 18. yüzyıldan itibaren savaş eğitiminin ötesinde askerî tutum ve davranışta disiplinin ağırlığının hissedildiği farklı boyutlar yer almıştır.⁴³

Orduyu gençleştirmek amacı ile alaylı subayların büyük kısmı ordudan emekli edilirken yerlerini dolduracak personelin temini hususuna dikkat edilmediği, subay ihtiyacının savaş sırasında hayati seviyeye ulaşmasından anlaşılmaktadır. Bu noksanlığın telafisi için savaş esnasında emekli edilen subayların tekrar göreve çağırılması gündeme gelmiştir. Özellikle küçük rütbeli subay eksikliği harekâtın her evresinde hissedilmiştir.⁴⁴

Kâğıt üzerinde erlerin elverişli mevsimlerde toplanarak eğitime tabi tutulacağı, silah kullanmayı ve dağınık düzen hareketlerini öğrenecekleri hatta 30 mermi ile atış yapacakları yazıyor olsa da savaş esnasında erlerin talim ve terbiyelerindeki eksiklikler bozguna zemin hazırlamıştır.⁴⁵ Teşekkür eden taburlarda 3 yıllık asker bulmak güçken; askerlerin çoğunluğunun acemi olduğu kaydedilmektedir. Bunların da “*askerî terbiyeden yoksun*” oldukları özellikle belirtilmektedir.⁴⁶ Eğitim eksikliği güvensizliğe yol açtığı gibi Balkan Savaşları’na kadar erlerin terhis için ayaklanma olaylarının vaka-i adiyeden görülmesi, disiplin zafiyetinin savaş alanlarına kadar taşınmasına neden olmuştur. Bu güvensizlik ve zafiyetin sonucu olarak savaş esnasında aksaklıklar, düzensizlikler yaşanmış ve bu manzara karşısında ordunun moral gücünde zayıflama emareleri görülmüştür.⁴⁷

6. Moral ile Savaş Gücü İlişkisi

Osmanlı Devleti’nin 20. Yüzyıl başındaki savaş gücünü olumsuz etkileyen unsurlar arasında, hükümetin güçsüzlüğü, ordudaki moral düşüklüğü ve ordunun yoksulluğu sayılabilir.⁴⁸

⁴³ Brökling, *age.*, s. 41.

⁴⁴ Yasar ve Kabasakal, *age.*, s. 84; Hallı, *age.*, s. 149-150.

⁴⁵ Hallı, *age.*, s. 109; Ömer Seyfettin, *age.*, s. 136.

⁴⁶ İzzettin, *age.*, s. 27.

⁴⁷ Yasar ve Kabasakal, *age.*, s. 84; Zeyrek, *age.*, s. 290; A., *age.*, s. 51.

⁴⁸ Karal, *age.*, s. 304.

Ortak amacın ortadan kalkması, gelecekte ümidin kesilmesi moral düşüklüğüne sebebiyet verdiği gibi savaş gücünü de zayıflatmaktadır. Düzenli maaş ödemesi kuruma bağlılık ve geleceğe dair plan yapmaya zemin hazırlamakta aksi durum bireysel moral çöküntülerine ve kurumsal düzensizliklere neden olmaktadır. Maaşların zamanında ödenmesi, ordu mensuplarının geleceklerine dair güvenlerinin pekişmesini sağladığından firarı önleyici bir etkisi de tespit edilmiştir.⁴⁹

Ordu düzeninin sağlanması sırasında “*ruhun dirençsiz*” hale getirilmesi sayesinde, makineleşmiş bedenlerden oluşan bir birlik teşkil edilebilir.⁵⁰

Öte yandan halkın savaşı ve askerlik hizmetini kabullenmesinde tebaanın devlet vatandaşı hâline getirilerek devletin bekasının kendi çıkarlarının gereği olduğuna ikna etmek genel bir kuraldır.⁵¹ Fakat savaşın oluşturduğu panik havası İstanbul’u dahi sarınca, cephedeki asker’in metanetli olması adına birliklere vaaz ve nasihat etmesi için çok sayıda imam ve hoca devreye sokulmuş, subaylara dirayetli olmaları hususunda öğütler gönderilmiştir. Fakat bu uygulama da atıl kalmıştır.⁵²

Balkan Savaşları esnasında Türk-Müslüman unsurun bir kısmının Osmanlı Devleti’ne açık desteği olduğu kaydedilirken aynı unsurun geri kalanında savaş konusundaki aynı isteğe yönelik belirsizlik de dile getirilmektedir.⁵³

Askerliği istemeyen bir kişinin disiplin altına alınması oldukça zordur. Savaş sırasında asker’in silahını ateşlemesinden ziyade iyi nişan alarak isabetli atışlar yapması; bunu belirli bir düzende gerçekleştirmesi beklenmektedir. Askerlikte disiplin ile ilgili sorunların icraat ve kapasite sorunlarıyla ilişkilendirilmesi doğaldır.⁵⁴ Ancak dönemsal anlayış farklılıklarının ufuk açıcı niteliktedir. II. Abdülhamid döneminde güçlü bir ordu için gerekenin “*mükemmel silahlar*” olduğuna yönelik inanış, Almanya’dan modern top ve tüfeklerin ithalini gündeme getirmiştir. Lakin gelen silahların kullanılmasında birtakım kısıtlamalar getirilmiş, erlerin bu

⁴⁹ Brökling, *age.*, s. 107, 113.

⁵⁰ Brökling, *age.*, s. 119.

⁵¹ Brökling, *age.*, s. 144.

⁵² Bursalı Mehmed Nihad, *Balkan Harbi'nde Çatalca Muharebesi*, Haz: Kasım Bolat, Çatalca Kaymakamlığı Yay., İstanbul 2013, s. 31.

⁵³ Hallı, *age.*, s. 77.

⁵⁴ Brökling, *age.*, s. 45.

silahlarla buluşması, bu silahları kullanması engellenmiştir.⁵⁵ Modern silahları kullanma ayrıcalığından mahrum kalan askerlerin savaş alanlarındaki ne yapacaklarını bilemez haldeki çaresizlikleri komutanları için kahredici bir manzaradır.

7. Moral ve Meslek Ahlakı

Göreve sadakatle bağlılık; görevin büyüklüğüne veya küçüklüğüne bakılmaksızın özenle yerine getirilmesi anlayışındaki zafiyet meslek ahlakı kapsamında değerlendirilmektedir.⁵⁶

Moral gücünü etkileyen etmenlerden olan “*isteksizlik ve tembellik*” ordu içindeki savaşçı ruhu köreltmıştır. Aslen bu durumdan II. Abdülhamid’in de şikâyetçi olduğu kaydedilmektedir. Askerlerin adeta memurlar gibi öğrenme ve çalışma konularındaki isteksizlikleri, mesleklerini layıkıyla icraya mani olmuştur. Savaş esnasında askerlerden istenilen müspet düşünce, cesaret, dayanıklılık gibi hasletlerin yalnız inançla sağlanabileceğine dair görüşün Balkan Savaşları sırasında geçersizliği anlatılarda kaydedilmektedir.⁵⁷ Ahlakî çöküntünün seyrini göremeyen II. Abdülhamid dönemi yöneticileri, zahiri hal ile meşgul olmuşlar, derunî hal ise kendini savaş alanlarında ortaya çıkarmıştır.

Osmanlı askerlerin ancak manevralarda rastlanabilecek “*hissiz ve maneviyatsız*” duruşları Balkan Savaşlarının Türk tarafı için acı tablosunu oluşturmuştur.⁵⁸ Hükümdarın karizmatik otoritesi sarsıldığında devletin diğer kurumlarına olduğu gibi ordunun içinde de sadakat ve saygı hislerinde zayıflama eğilimi belirmiştir.⁵⁹ Askerin subayına, subayın emrindeki askerine güveni kırılmıştır.⁶⁰

Ömer Seyfettin, Balkan Savaşlarını anlattığı hatıralarında subayların “*candan ve gönülden çalışmadıkları*”, bunun sebebinin ise “*amirlerinin iktidarsızlıkları*” olduğunu ifade etmektedir. Aynı yerde amirlerin astlarının gözlerinden düşmelerinin nedeni verilen emirlerin sıkça değiştirilmesi olarak belirtilmektedir.⁶¹ Ordu karargâhı başta olmak üzere birlikler arasında yoğun bir yazışma trafiği işlemiştir. Buna rağmen harita üzerinde

⁵⁵ Karal, *age.*, s. 372; Zeyrek, *age.*, s. 294-295.

⁵⁶ Brökling, *age.*, s. 94.

⁵⁷ Karal, *age.*, s. 374; Eren, *age.*, s. 198.

⁵⁸ Ömer Seyfettin, *age.*, s. 126.

⁵⁹ Brökling, *age.*, s. 136.

⁶⁰ Kuran, *age.*, s. 571.

⁶¹ Ömer Seyfettin, *age.*, s. 125.

bir münakaşa veya müşavere yapılmadığı; sıkça gelen emirleri okuyup uygulanabilir olanlarının Osmanlı birliklerince yerine getirilmesi hususunda bilgiler mevcuttur.⁶²

Enver Paşa'nın mektuplarında "çürümüş insanlar topluluğu" olan paşaların yeteneksizliğinden ve "enerjisiz" olduklarından söz edilmektedir.⁶³ Türk askerinin meşhur olan cesareti, metaneti ve savaşçı ruhu Balkan Savaşlarında adeta uyuşmuştur. Türk askerine yol gösterecek, savaş yöntemlerini öğretecek subay ve komutanlarının bulunmayışı bu uyuşukluk halini bir felakete dönüştürmüştür.⁶⁴ Balkan Savaşlarında askerlerin savaşma azminin kaybolmasında etkili olan savaş kötü bir şekilde yöneten komutanlar Nazım, Abdullah ve Mahmud Muhtar Paşalardır.⁶⁵ Enver Paşa'nın başka bir mektubunda, Balkan Savaşlarında yenilen askerler olmadığını, mağlubiyetin sebebinin "büyük kumandan" yokluğu olduğunu dile getirilmektedir.⁶⁶

Balkan Savaşlarını anlatan kaynaklarda havanın soğuk ve yağmurlu olduğu, seferberliğin düzen içinde yerine getirilemediği zikredildikten sonra sevkiyat ve tahliye işlemlerinde kıta kumandanlarının emirlere, düzen ve disipline riayet etmedikleri anlatılmaktadır.⁶⁷

8. Moral ve Kıta Ruhu

Kuvvetli bir moral duygusunun ilk maddelerinden olan birlik ve beraberlik duygusu (L'esprit de corps), ordudaki somut karşılığı silah arkadaşlığıdır.⁶⁸

Silah arkadaşlığının sarsılmasının kökenleri II. Abdülhamid dönemindeki jurnalciliğe kadar götürülebilir. Askerlerin arkadaşlık kurmadaki çekimsellikleri, ordunun manevi kuvvetlerinden biri olan silah arkadaşlıklarını imkânsız hale getirmiştir.⁶⁹ Alaylı-mektepli çekişmesinin

⁶² İzzettin, *age.*, s. 29.

⁶³ *Kendi Mektuplarında Enver Paşa*, Haz: M. Şükrü HANIOĞLU, Der Yay., İstanbul 1989, s. 223.

⁶⁴ A., *age.*, s. 65; Bursalı Mehmed Nihad, *age.* s. 57.

⁶⁵ Uyar ve Erickson, *age.*, s. 455.

⁶⁶ *Kendi Mektuplarında Enver Paşa*, s. 238.

⁶⁷ İzzettin, *age.*, s. 28.

⁶⁸ Eren, *age.*, s. 198.

⁶⁹ Bröckling, *age.*, s. 94.

yanında; dil, din ve âdet farklılıkları bu birlikteliğin kurulmasına mani olmuştur.⁷⁰

Kıtada birlik ruhunun⁷¹ Balkan Savaşlarında görülememesinin nedenlerinden biri Osmanlı Devleti'ndeki çeşitli unsurların orduda görev almasıdır. Özellikle Arnavut unsurun Kumanova Muharebeleri sırasında kaçma, firar etme ve hatta Resneli Niyazi gibi dağa çıkma gibi davranışları Osmanlı Devleti'nin Arnavutları kaybettiğinin en açık göstergesi olmuştur.⁷²

Öte yandan askerî alanda yapılan ıslahatların bir sonucu olarak askerî teşkilâta düzenlemeler yapılmıştır. Fakat bu düzenlemelerin yaygınlaştırılamaması ve sonuçlandırılmaması nedeniyle Balkan savaşları sırasında taburunu, bölüğünü bilmeyen sadece erler değil subayların da olduğu kaynaklarda ifade edilmektedir.⁷³

Piyade sınıfında kıta ruhunun zayıflamasının nedenleri arasında bu sınıfın bir kışlada derli toplu bulunmaması, iç güvenliğe dair harekât esnasında kıta disiplinini koruyamaması vardır.⁷⁴

9. Moral ile İletişim İlişkisi

Ordunun dili oldukça tekniktir. Kullanılan bu dille heyecan ve coşku üretilmemektedir. Ancak birtakım tutku ve duygular harekete geçirilebilir. Coşku ve heyecanı, askerî kitaplardan çok edebî ve siyasî eserlerde görmek mümkündür.⁷⁵ Bu yüzden ordu ve milletin savaşçı ruhunun yeniden canlandırılması için şarkı ve marşlara, şiir, hikâye ve romanlara ihtiyaç vardır.⁷⁶ Özellikle bu tür girişimler Hristiyan tebaanın askere alınmasıyla Müslümanlar için şehitlik ve gazilik gibi dinî anlamlar barındıran kavramların, savaş içinde etkisi nispeten azaldığı zamanlarda kullanılması gereklidir.⁷⁷

⁷⁰ Karal, *age.*, s. 374.

⁷¹ Brökling, *age.*, s. 95.

⁷² Hallı, *age.*, s. 76; Arnavutların davranışı orduda moral kırıcı bir etki oluşturmuştur. Karal, *age.*, s. 309; Müfid Şemsi, *age.*, s. 35.

⁷³ Müfid Şemsi, *Şemsi Paşa*, *age.*, s. 109.

⁷⁴ Yasar ve Kabasakal, *age.*, s. 82; "31 Mart Olayı, Adana Faciası, Arnavutluk ve Havran Kamaşası, Malisor Olayı ve Yemen İsyanı" gibi iç güvenlikle ilgili durumlarda orduya jandarma hizmeti görmek için memleketin dört köşesine sevk edilmiştir. Ali İhsan Sabis, *age.*, s. 23.

⁷⁵ Brökling, *age.*, s. 122.

⁷⁶ Ali İhsan Sabis, *age.*, s. 166-167.

⁷⁷ Hallı, *age.*, s. 152.

Savaş esnasında kullanılan sözlü veya yazılı dilin orduda morali etkilememesi mümkün değildir. Balkan Savaşı hatıralarında yazılı emirlerin oldukça güzel yazıldığı ifadesi yer almaktadır.⁷⁸ Ancak askerler arasında Türkçe bilmeyenlerin bulunması bu iletişimi olumsuz etkilediği gibi moral gücünü de zayıflatmıştır.⁷⁹

Osmanlı ordusunun işleyişinde emirsiz/talimatsız iş yapılmasına rastlamak mümkün değildir. Bir görevin yapılması sırasında emir/talimat yoksa görevden kaynaklanan sorumluluğu üstlenerek astlarına emir/talimat verecek üst bulunmamaktadır.⁸⁰ Birliklerin üst birlik emrine muhtaç bir halde bekleyiş içinde olmaları, morali etkileyen başka bir husustur. Birlikler içinde harekâtın seyri hakkında -kurmaylar dâhil- bilgi sahibi kişilerin bulunmaması, her hamle için emrin beklenmesi, harekâtı sekteye uğratmıştır.⁸¹

Osmanlı ordusunda “*Komuta Heyeti, Zabitan, Efrâd*” olmak üzere üç kademe arasında iletişim kopukluğu olduğu Balkan Savaşları’nda çok net görülmüştür.⁸²

Savaşın başında Kırklareli’nde oluşturulan savunma hattına geri çekiliş, gizli plandan haberdar olmayan personel tarafından eleştirilmiş; bu harekâtın sağlıklı ve başarılı bir şekilde tamamlanmasına bu atmosferin verdiği moral bozukluğu engel olmuştur.⁸³

Yüce Atatürk’ün bu husustaki haklı eleştirisini yakın arkadaşı Nuri Conker’in kitabını değerlendirip ilaveler yaptığı kıymetli eserinde görmek mümkündür.⁸⁴

10. Moral ve Savaşta Düzensizlikler: Panik, Dedikodu, Firar

Ahlakî bakımdan yetersizlik gösteren birliklerin savaşta kaosa sürüklendiklerine dair savaş tarihinde örneklere rastlanılabilir. Napoléon orduları karşısında bir yenilgiye tanıklık eden Rührevon Lilienstern’in

⁷⁸ Ömer Seyfettin, *age.*, s. 125.

⁷⁹ Ömer Seyfettin, *age.*, s. 126.

⁸⁰ Yasar ve Kabasakal, *age.*, s. 84.

⁸¹ Ömer Seyfettin, *age.*, s. 127, 129, 130; İzzettin, *age.*, s. 33.

⁸² Zeyrek, *age.*, s. 291.

⁸³ Uyar ve Erickson, *age.*, s. 441.

⁸⁴ Mustafa Kemal Atatürk, *Zabit ve Kumandan İle Hasbihal*, 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2006, s. 13-14, 57-66.

hatıralarında geçen pasajlar; dedikodu ve paniğin bir birliği nasıl etkilediğine dair mühim ifadeler içermektedir.⁸⁵

Düzensizliğin, dedikodunun ve paniğe dönüşmüş korkunun savaş sırasında büyük bir felakete yol açtığını Prusya 1806 yılında görmüşken, bu felaketi Osmanlı Devleti Balkan Savaşları'nda yaşamıştır.

Balkan Savaşları esnasında subayların sarhoş olabileceklerine dair zannın oluşmasına neden olacak tavır değişiklikleri ve düzensizlikler dönemin hatıralarında işaret edilmektedir.⁸⁶ Aynı zamanda subay çadırlarını ziyaret eden fahişelerin durumu yine hatıralarda zikredilmektedir. Lakin savaş mitleri içinde kabul edilmesi lazım gelen bu tür ifadelerin, askerlerin üstlerindeki kuvve-i diniyenin zayıflığından duydukları hayal kırıklığının bir ürünü olduğu söylenebilir.⁸⁷

Savaş esnasında çıkan gazeteler aralarındaki anlaşmazlıkları bir kenara bırakarak vatanseverlik adına halkın "*kuvve-i maneviye*"sini arttırmaya yönelik yayınlar yapmışlardır.⁸⁸ Galibiyet ile mağlubiyet söylemleri savaş esnasında moral gücünü doğrudan etkilemiştir.

Balkan Savaşları sırasında "*Gözlerini kaybetmiş bir sürü*" gibi oradan oraya sürüklenen birliklerin karşılaştıkları muhacir kabileleri ve kaçan askerler nedeniyle kendi içindeki asılsız dedikoduların artmasına bağlı olarak moral güçlerinin zayıfladığını söylemek mümkündür.⁸⁹

Osmanlı Batı Ordusunun Üsküp Tümeni, Kumanova'da 23 Ekim'de başlayan savaşta, zafere yaklaşmışken aynı günün akşamı hatlarını bırakarak geri çekilmiştir. Bu ricat hareketi, bir bozgun söylentisine dönüşerek Manastır Tümenine sirayet etmiş; Manastır Tümeninin Köprülü'ye geri çekilmesine neden olmuştur. Bunu üzerine Üsküp Tümeni, Sırp kuvvetlerini görmeden dağılmış, ağırlıklarını bırakarak kaçmıştır. Bu

⁸⁵ Brökling, *age.*, s. 142.

⁸⁶ "19 Ekim 1912-Kiliseli, ...Pirlepe Alayı'nın Breşura Taburu geldi... Ne intizamsızlık yarabbi! Zabitlerin tavırları başka idi. Ve belki sarhoştular" Ömer Seyfettin, *age.*, s. 127.

⁸⁷ Zeyrek, *age.*, s. 294.

⁸⁸ Süleyman Tevfik, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e*, Haz: Tahsin Yıldırım-Şaban Özdemir, Dün Bugün Yarın Yay., İstanbul 2011, s. 392.

⁸⁹ Ömer Seyfettin, *age.*, s. 130.

yaşananlar, dedikodu ve paniğin savaşa etkisini göstermesi bakımından önemlidir.⁹⁰

Kırklareli Muharebesi'nde (22-23 Ekim 1912) Bulgar kuvvetlerinin 22 Ekim gece baskınında Osmanlı Doğu Ordusu tarafında bulunan eğitimsiz askerlerin paniğe kapılmalarında, Bulgarların geldiğine yönelik söylentilerin yaygınlaşması etkili olmuştur. Bu paniğin bir sonucu olarak hatlarından ayrılarak kaçanlarla bozulan düzen nedeniyle sağlıklı istihbarata sahip olamayan Türk tarafı ne yapacağını bilemez halde kalmıştır. Durumu değerlendiren Doğu Ordusu Komutanı Abdullah Paşa, birliklerin Lüleburgaz'a çekilmesi emrini 23 Ekim öğleden sonra vermiştir.⁹¹ İttihatçı subaylarla siyasi rakipleri arasındaki savaşın stratejisine yönelik anlaşmazlık nedeniyle; düşmanla ciddi bir sıcak temasa girmeden verilen bu geri çekiliş emirleri daha sonraki yıllarda tartışılacaktır.⁹² Bu tartışmalar, Doğu Ordusunun ciddi olarak hiçbir düşman baskınına uğramadan keşif yapmamak, cahillik ve hiç bitmeyen söylentiler nedeniyle dağıldığı ekseninde olacaktır.⁹³

Yenilgiler karşısında morali çökmüş, inancı kaybolmuş Osmanlı Ordusu, savaşta varlığını sorgulayan askerleriyle galibiyetten uzaklaşmış, acı bir mağlubiyete doğru yol almıştır. Osmanlı ordusunda savaşı sorgulayan, bir aksilik karşısında ne yapacağını bilemeyen, birliklerinin firarına engel olacağı yerde ilk önce firar eden subayların varlığı kayıtlarda yer almaktadır.⁹⁴

Piyade Talimatı (1726) gereği Prusya ordusunda geride kalan veya kaçmaya kalkışanı durdurmakla görevli "*hat gerisi subayların*" varlığı bilinmektedir.⁹⁵

Balkan Savaşları'nın başlamasında bir ay sonra Osmanlı Devleti'nin Batı Ordusu yayımladığı beyannamelerle firarın önüne geçmeye

⁹⁰ Zeyrek, "Osmanlı Askerinin Talim-Terbiyesi", s. 287; Burada redif askerlerinin eğitimsizliği, moralsizliği ve kötü idaresi dedikodu ve korkuya dönüşen paniğin temel nedeni olmuştur. Uyar & Erickson, *age.*, s. 457.

⁹¹ Artuç, *age.* s. 129; Ali İhsan Sabis, *age.*, s. 161.

⁹² Shaw ve Shaw, *age.*, II, s. 354.

⁹³ Artuç, *age.*, s. 147.

⁹⁴ Zeyrek, *age.*, s. 283, 286.

⁹⁵ Bröckling, *age.*, s. 103.

çalışmıştır. Hatta bu beyannamelerde arkada bulunan mürettep birliklerin firar edenleri kurşuna dizeceklerinden söz edilmektedir.⁹⁶

Cezaların korkunun yanında kaçma isteğini körükleyen bir yanı olduğu gerçeği, "firar salgını"na karşı alınacak önlemlerde göz önünde tutulması, ordu düzeninin devamı için gereklidir.⁹⁷

Kaçmanın utanç verici olmaktan çıktığı zaman, bu eylem düzenin bozulmasına neden olacak karmaşayı doğurmuş olsa da takdir görebilir; zira karmaşa ortadan kalktığında bu firarilerin, namuslu ve şerefli olanların arasına karışması işten bile değildir.⁹⁸ Balkan Savaşları'ndaki bu tür düzensizlikleri zamanında çeşitli yayın organlarında dile getirmek isteyenlerin, "Bırak başkaları eleştirsin" şeklindeki sözlerle karşılaşmaları sağlıklı tespitleri engellemektedir.⁹⁹

Yanya Savunması esnasında dizanteri, kolera gibi hastalıklar bir taraftan, diğer taraftan sefalet derecesinde açlığa ilave olarak Esat Paşa'yı zor durumda bırakan acı olay, Arnavut asıllı erlerin kaçmasıdır.¹⁰⁰

Osmanlı Devleti'nin Batı Ordusunun "kuvve-i maneviye"sinin "külliyyen iflâs ettiği" 9 Kasım 1912 tarihinde dile getirilmeye başlanmıştır.¹⁰¹ Zira bu sözlerden yaklaşık on gün sonra kolorduların birbirine karıştığı bir manzarada askerlerin düzensiz ve aceleyle kaçarken geride bıraktıkları silah ve mühimmat için bir an duraklamadıkları anlaşılmaktadır.¹⁰² Hâlbuki Enver Bey (Paşa)'nın Aralık ayında yazmış olduğu mektuplarda ordunun durumu oldukça iyidir.¹⁰³

11. Sonuç ve Değerlendirme

Moral, kolaylıkla ölçülemeyen anlık değişkenler barındıran sosyopsikolojik bir olgudur. Zamanlaması iyi yapılmamış bir sevkîyat, iyi planlanmamış iş ve ibate hizmetlerinin ordu içindeki moral gücünü etkilememesi mümkün değildir. Muharebeye giden birliklerin yolda,

⁹⁶ Ömer Seyfettin, *age.*, s. 138-139.

⁹⁷ Bröckling, *age.*, s. 106, 137.

⁹⁸ Bröckling, *age.*, s. 129.

⁹⁹ İzzettin, *age.*, s. 39.

¹⁰⁰ *Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa (Korg. Bülkat)*, Haz: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1984, s. 93.

¹⁰¹ Ömer Seyfettin, *age.*, s. 136.

¹⁰² Ömer Seyfettin, *age.*, s. 142.

¹⁰³ *Kendi Mektuplarında Enver Paşa*, s. 215.

konaklamalarda karşılaştıkları manzaralar birliğin moralini etkilemektedir. Yaralı askerlerin durumu, subayların dirayeti, tecrübeli askerlerin metaneti morali etkileyen dinamiklerden birkaçıdır.

Ordudaki moralin nispeten daha mutedil kalmasını sağlayan unsur ise eğitimidir. Karşılaşılan yeni durumlarda yapacaklarını eğitilmişliğin verdiği süratle davranışa dönüştürerek ortaya koyan bir askerın moral dalgalanması yaşamayacağı ortadadır.

Avrupa'da 18. yüzyıldan itibaren ortaya konulan askerî eğitim kıstasları disiplinin temininde kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olmuştur.

Disiplin zafiyeti olmayan birliklerin karşılaştıkları moral bozucu durumlarda kuvve-i maneviyelerini muhafaza edecekleri aşikârdır.

Disiplini ayakta tutan önemli aktörlerden olan subayların kıta ruhunun timsali olarak, ifrat-tefrit, ayrışma-çekişme içinde olmayan bir anlayışla hareket etmeleri birliklerin morali açısından önemlidir.

Liyakat çerçevesinde kural ve esaslara bağlı tayin ve terfi usullerinin tatbik edilmesi aksi durumlarda meydana gelebilecek moral bozukluklarının önüne geçecektir.

Ordunun yenileşme sürecinin sancılı aşamalarına rastlayan Balkan Savaşları, yabancı bir yapı/mekanizma için kaleme alınan talimatnamelerin başka yapı/mekanizmalar için uygulanamaz olduğunun en açık şekilde görüldüğü yer olmuştur.

Disiplini sağlam, eğitimi tam, heyecanı ve korkusu paniğe dönüşmeyen, savaş sırasında rivayet ve dedikodulara itibar etmeyip üstüne koşulsuz itaat eden askerlerin moral düzeylerinin tam aksini birer "*ibret vesikası*" olarak acı bir şekilde Balkan Savaşları ortaya koymaktadır.

Vatan ülküsünün padişah otoritesi yerine ikame edilmesi girişimi sonuca ermeden, isteksiz, tembel, savaşı sorgulayan kişilerce bir savaşın sürdürülmesi oldukça zordur. Ulusal coşkunun askerî itaate dönüştüğü bir düzenin henüz tesis edilmediği bir süreçte cezası ağır olan firarın önüne geçmek kolay değildir. Hatta bu firarlar orduya bir salgın gibi yayılabilir.

Balkan Savaşları'nda Osmanlı tarafı için genel manzara, düzensizliğin yaygınlaşarak, korkunun paniğe dönüştüğü; hastaların,

yaralıların, muhacirlerin perişan halleri ordunun moralini ve savaş gücünü zayıflattığı görüntüdür. Bu görüntü, yapılacak planlı geri çekilmeyi (ricat), söylentilerle düzensiz hale getirerek askerlerin paniğe kapılmalarına; birliklerin bozgununa sebebiyet vermiştir.

KAYNAKÇA

“Fransız Gözüyle Savaştan Çıkarılacak Dersler” (Lectures Pour Tous), *Yüz Yıl Sonra Balkan Savaşları*, Haz: Mesut Yaşar Tufan-İzzeddin Çalışlar, II. Basım, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2012.

1328 Balkan Harbi'nde Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa'nın Balkan Harbi Hâtırâtı, Haz: Tahsin YILDIRIM-İbrahim ÖZTÜRKÇÜ, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul, 2012.

A. [Ali İhsan Sabis], “Balkan Savaşı'nda Askerî Yenilgimizin Sebepleri”, *100. Yıl Anısına Balkan Savaşları*, Çev: Hülya Toker, Alfa Yay., İstanbul, 2012.

ARTUÇ, İbrahim; *Balkan Savaşı*, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1988.

ATATÜRK, Mustafa Kemal; *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal*, 4. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2006.

AYVERDİ, İlhan; *Asırlar Boyu Târihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, C.2, 3. Baskı, Kubbealtı Yay., İstanbul, 2008.

BİLGİN, Nuri; *Sosyal Psikoloji Sözlüğü: Kavramlar, Yaklaşımlar*, İkinci Basım, Bağlam Yay., Ankara 2007.

BURSALI Mehmed Nihad, *Balkan Harbi'nde Çatalca Muharebesi*, Haz: Kasım Bolat, Çatalca Kaymakamlığı Yay., İstanbul 2013.

BRÖKLİNG, Ulrich; *Disiplin: Askerî İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, İkinci Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2008.

ÇALIŞLAR İzzettin, “Yenilginin Başlangıcı, Hezimetin Nedenleri”, *Yüz Yıl Sonra Balkan Savaşları*, Haz: Mesut Yaşar Tufan-İzzeddin Çalışlar, II. Basım, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2012.

EREN, Erol; *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, Yedinci Bası, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul, 2001.

GENELKURMAY ASKERÎ TARİH VE STRATEJİK ETÜT BAŞKANLIĞI, *Balkan Harbi'nde Yanya Savunması ve Esat Paşa* (Korg.

Bülkat), Haz: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984.

HALLI, Reşat; *Balkan Harbi (1912-1913)*, Cilt: I (Harbin Sebepleri, Askerî Hazırlıklar ve Osmanlı Devleti'nin Harbe Girişi), Gnkur. Basımevi, Ankara, 1970.

HANİOĞLU M. Şükrü Kendi Mektuplarında Enver Paşa, Der Yayınları, İstanbul, 1989.

KARAL, Enver Ziya; *Osmanlı Tarihi*, IX. Cilt (İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı 1908-1918), 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.

KARAL, Enver Ziya; *Osmanlı Tarihi*, VIII. Cilt (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907), 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.

KOLAÇ, Zeki, "Vardar Ordusu Kumandanının Pişmanlığı", *Yüz Yıl Sonra Balkan Savaşları*, Haz: Mesut Yaşar Tufan-İzzeddin Çalışlar, II. Basım, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2012.

KURAN, Ahmet Bedevî, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2010.

MİZANCI Mehmed Murad, *Hürriyet Vadisinde Bir Pençe-i İstibdad*, Haz: Ahmed Nezih Galitekin, Nehir Yay., İstanbul, 1997.

MÜFİD Şemsi, *Şemsi Paşa, Arnavudluk ve İttihad-Terakki*, Haz: Ahmed Nezih Galitekin, Nehir Yay., İstanbul, 1995.

SEYFETTİN, Ömer, *Balkan Harbi Hatıraları*, Haz: Tahsin Yıldırım, Dün Bugün Yarın Yayınları, İstanbul, 2011.

SHAW, Stanford J. ve SHAW, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, İkinci Cilt, E Yayınları, İstanbul, 1983.

SÜLEYMAN Tevfik, *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Elli Yıllık Hatıralarım*, Haz: Tahsin Yıldırım-Şaban Özdemir, Dün Bugün Yarın Yay., İstanbul, 2011.

TÜCCARZADE İbrahim Hilmi, "Balkan Savaşı'nda Neden Bozguna Uğradık?" (Yayınlayanın İlavesi), *100. Yıl Anısına Balkan Savaşları*, Çev: Hülya Toker, Alfa Yay., İstanbul, 2012.

TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe Sözlük*, C. 2, 9. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.

UYAR, Mesut ve ERİCKSON, Edward J., *Osmanlı Askerî Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2014.

YASAR, Raif ve KABASAKAL, Hüseyin, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Balkan Harbi Osmanlı Devri (1912-1913)*, Cilt: III, Kısım: 2 (Garp Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı), İkinci Baskı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993.

ZEYREK, Suat; "I. Balkan Savaşı Öncesinde Osmanlı Askerînin Talim-Terbiyesi ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme", *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID)*, 1/1, 2012.